

Θεωρία 8^{ης} Ενότητας Γλώσσα Β' Γυμνασίου

Η Μετοχή & Παραγωγή Λέξεων

➤ Η μετοχή

Η **μετοχή** είναι ένας ρηματικός τύπος που φανερώνει χρόνο και διάθεση, και μοιάζει με όνομα επίθετο αφού έχει γένη και κλίνεται.

Η μετοχή λοιπόν είναι κατά ένα μέρος ρήμα (χρόνος, διάθεση) και κατά ένα μέρος όνομα (γένος, κλίση), δηλαδή μετέχει και στα δύο είδη του λόγου.

Η ενεργητική μετοχή φανερώνει τον τρόπο που εκδηλώνεται η ενέργεια του ρήματος, και είναι άκλιτη. Έχει κατάληξη -οντας (π.χ. τρέχοντας) ή -ώντας (π.χ. τραβώντας).

Η παθητική μετοχή φανερώνει ότι η ενέργεια του ρήματος έχει επηρεάσει το υποκείμενο σε παρελθόντα χρόνο, και είναι κλιτή με τρία γένη και δύο αριθμούς. Έχει κατάληξη :

- συνήθως, -μένος, π.χ. φοβισμένος, κοιμισμένος.
- αν είναι προπαροξύτονη, -όμενος, π.χ. ερχόμενος. Ειδικά οι μετοχές που προέρχονται από ρήματα δεύτερης συζυγίας καταλήγουν σε -όμενος, π.χ. περισπώμενος.
- αν είναι παροξύτονη, -ωμένος, π.χ. αγχωμένος.
- Ορισμένες μετοχές, με την συχνή χρήση, μετατρέπονται σε ουσιαστικά, π.χ. η Οικουμένη (ήταν αρχικά η Οικουμένη Γη).
-

1. Η **παθητική μετοχή** σε -μένος, γράφεται με δυο μ μόνο στα ρήματα που έχουν χαρακτήρα π, β, φ, πτ, π.χ.: εγκαταλείπω - εγκαταλειμμένος, ράβω - ραμμένος, γράφω - γραμμένος, απορρίπτω - απορριμμένος κτλ.

Η μετοχή σε -μένος, είναι κλιτή, έχει τρία γένη και δύο αριθμούς και ισοδυναμεί με επίθετο.

Επίσης, η παθητική μετοχή τελειώνει σε:

α) -ημένος (με η): στα ρήματα της δεύτερης συζυγίας (π.χ. αγαπημένος < αγαπιέμαι)
β) -σμένος: σε ρήματα της πρώτης συζυγίας και σε μερικά της δεύτερης (π.χ. χτισμένος < χτίζομαι, δυστυχισμένος < δυστυχώ). Το ι, η, υ, ει, οι που έχουν ταρήματα της πρώτης συζυγίας στην παραλήγουσα της οριστικής ενεστώτα διατηρείται και στη μετοχή (π.χ. δροσισμένος < δροσιζομαι, δακρυσμένος < δακρύζω).

γ) -ωμένος (με ω): όταν τονίζεται στην παραλήγουσα (π.χ. τεντωμένος <τεντώνομαι)
δ) -όμενος (με ο): όταν τονίζεται στην προπαραλήγουσα (π.χ. ενδιαφερόμενος < ενδιαφερόμαι)
ε) -ώμενος (με ω): όταν τονίζεται στην προπαραλήγουσα (π.χ. εκτιμώμενος < εκτιμώμαι).

2. Η **άκλιτη ενεργητική μετοχή** σε -οντας, όταν είναι άτονη γράφεται με ο, όταν

3. Στη **δημοτική γλώσσα**, ιδιαίτερα στο γραπτό και στον επιστημονικό λόγο, γίνεται μεγάλη χρήση των αρχαίων τύπων των μετοχών των ρημάτων.

➤ Παραγωγή λέξεων

Το λεξιλόγιο της ελληνικής γλώσσας, όπως και κάθε γλώσσας, περιλαμβάνει λέξεις τις οποίες, σύμφωνα με τρόπο σχηματισμού τους, μπορούμε να τις κατατάξουμε σε τρεις κατηγορίες:

α) ριζικές ή πρωτότυπες ή λέξεις βάσης, π.χ. ξύλοβ) παράγωγες, π.χ. ξυλάκι
γ) σύνθετες, π.χ. ξυλουργός

Ριζικές ή πρωτότυπες ή λέξεις βάσης λέγονται όσες σχηματίζονται από μία ρίζα (θέμα) και την κατάληξη, π.χ. έχ-ω, γράφ-ω, μέν-ω, ξύλ-ο κ.τ.λ.

Παράγωγες είναι οι λέξεις που δημιουργούνται από μια ριζική (ή πρωτότυπη ή λέξη βάσης) με την προσθήκη στο **τέλος** μιας κατάληξης, που ονομάζεται **παραγωγική**, π.χ.

- πόρτ-α + -άρα = πορτ-άρα > ουσιαστικό
- φτωχ-ός + -ούλης = φτωχ-ούλης > επίθετο
- χρυσ-ός + -ώνω = χρυσ-ώνω > ρήμα
- απλ-ός + -ά = απλ-ά > επίρρημα

Οι παράγωγες λέξεις είναι: α) ουσιαστικά, β) επίθετα, γ) ρήματα, δ) επιρρήματα

Οι σύνθετες λέξεις της νέας ελληνικής σχηματίζονται με δύο τρόπους:

α) Προσθέτοντας στην αρχή της λέξης ένα μορφολογικό στοιχείο, που ονομάζεται **αχώριστο μόριο ή πρόθημα**. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται **προθηματοποίηση**.

β) Με την ένωση δύο ή περισσότερων λέξεων.

Γνήσια σύνθεση είναι η δημιουργία σύνθετων λέξεων κατά την οποία παρατηρούνται αλλαγές στην αρχική μορφή του α' ή και του β' συνθετικού, π.χ. θαλασσοπούλι από θάλασσα + πουλί, αλατοπίπερο από αλάτι + πιπέρι.

Η **καταχρηστική** σύνθεση είναι η δημιουργία σύνθετων λέξεων στις οποίες δεν έχει

μεταβληθεί η αρχική μορφή των συνθετικών τους, π.χ. Νεάπολη από Νέα + πόλη, Πανεπιστημιούπολη από Πανεπιστήμιου + πόλη.

Τα πολυλεκτικά σύνθετα είναι τριών ειδών:

Οι **πολυσύνθετες** λέξεις, που αποτελούνται από τρία ή περισσότερα συνθετικά, π.χ. παλαιοβιβλιοπώλης (= παλαιός + βιβλίο + πουλώ).

Οι **λεξικές φράσεις**, που αποτελούνται από:

- α) επίθετο + ουσιαστικό, π.χ. παιδική χαρά, ηλιακή ενέργεια, εκδοτικός οίκος,
- β) ουσιαστικό + ουσιαστικό σε γενική, π.χ. λεξικό τσέπης, φακοί επαφής, πλυντήριο πιάτων και έχουν παγιωθεί ως εκφράσεις με ιδιαίτερη σημασία.

Τα **παραθετικά** σύνθετα, τα οποία είναι ζεύγη λέξεων που βρίσκονται στην ίδια πτώση και συνδέονται μεταξύ τους πιο χαλαρά από ό,τι τα σύνθετα που προέρχονται από σύνθεση δύο ή περισσότερων λέξεων. Οι σημασιολογικές σχέσεις μεταξύ των δύο λέξεων είναι οι εξής:

- α) η σημασία της δεύτερης λέξης προσθέτει μια σημασία στην πρώτη λέξη (σχέση κατηγορουμένου), π.χ. ο νόμος πλαίσιο (= ο νόμος που είναι νόμος, αλλά λειτουργεί ως πλαίσιο αρχών), παιδί θαύμα, χώρα μέλος
 - β) η σημασία της δεύτερης λειτουργεί ως παρομοίωση της πρώτης (σχέση μεταφορική), π.χ. λέξη κλειδί (= λέξη που μοιάζει να λειτουργεί σαν κλειδί)
- Γράφονται είτε με ενωτικό ανάμεσά τους είτε χωρίς ενωτικό, π.χ. λέξη-βάση, αλλά και λέξη βάση.

Ασκήσεις

1. Να χαρακτηρίσετε τις μετοχές ως προς το είδος τους (π.χ. χρονική, αιτιολογική κ.τ.λ.)

- Ήλθε **τρέχοντας** να πει τα νέα.
- **Ξημερώνοντας** η Πρωτοχρονιά, ήμασταν όλοι εξαντλημένοι.
- **Αφήνοντας** τη δουλειά στη μέση, δε θα κερδίσεις τίποτε.
- **Θαρρώντας** πως έχει δίκιο, άρχισε να διαμαρτύρεται.
- Δε θα περάσεις στο Πανεπιστήμιο **γυρνώντας** συνέχεια έξω.
- **Πηγαίνοντας** στο σχολείο, συνάντησα ένα φίλο μου.
- Έτρεχε μαζί του **θέλοντας και μη**.
- Πέρασε το ποτάμι **κολυμπώντας**.
- **Προσπαθώντας** τόσα χρόνια, δεν κατάφερα να τον πείσω.
- **Περνώντας** την πόρτα, χωρίζουμε.

2. Να συμπληρώσετε με (ο) ή (ω) τις παρακάτω μετοχές.

Αυξάν...ντας	Πι...μένος
Επαιν...ντας	Καταγγέλλ...ντας
Ιδ...μένος	Υποσχ...μενος
Καμ...μένος	Στεφαν...μένος
Περν...ντας	Παίρν...ντας
Διδασκ...μενος	Φορτ...μένος
Ειπ...μένος	Προσπαθ...ντας

3. Να αντικαταστήσετε τις υπογραμμισμένες φράσεις με μετοχές.

- Τα είπε αυτά, επειδή νόμιζε πως είχε δίκιο.
- Κατέβαινε από το βουνό με τραγούδια και γέλια.
- Οι μέρες που πέρασαν, πίσω μένουν μια θλιβερή γραμμή κεριών που έσβησαν...
- Αν ανατρέχαμε στο παρελθόν, θα μπορούσαμε να βγάλουμε συμπεράσματα για το μέλλον.
- Την ώρα που ερχόταν στο σχολείο, την είδε ξαφνικά μπροστά του.
- Μόλις άκουσαν το νέο, βουβάθηκαν για μια στιγμή όλοι.
- Καθώς θ' ανεβαίνεις, σβήσε και τα φώτα.
- Επειδή δεν μπορούσαμε να καταλάβουμε τι συμβαίνει, κοιτούσαμε με απορία.
- Μας έδειχνε τις παλιές φωτογραφίες με χέρι που έτρεμε.
- Θα έλθεις μαζί μου είτε θέλεις είτε δε θέλεις.

4. Να αντικαταστήσετε τις μετοχές με άλλες φράσεις χωρίς ν' αλλάξει το νόημα.

Μην μπορώντας να τον υπομείνει άλλο, άνοιξε την πόρτα κι έφυγε. Το κλεμμένο αυτοκίνητο βρέθηκε σε ερημική τοποθεσία.